

XORTDANIN CƏHƏNNƏM MƏKTUBLARI

(əvvəli ötən saylarımızda)

Bu əhvalat dildən-dilə düşür və düşməyinə hacı özü də bir qədər kömək verir. O gündən hacı kənd camaatının gözündə müqəddəs və peyğəmbərliyə layiq bir şəxs olur. Hamı bunu yəqin edir ki, belə adam müştəri aldadıb, malına haram qatmaz. O idi ki, hər bir şəhərə getmək çün atını yəhərləyən kəndli, birbaşa hacının dükanına çapırdı. Hacı da çiti birə-iki qiymətinə sıırıyrdı. Etibar yolunda xərclədiyi beş manat onun hədsiz sərvətinin bünövrəsi olmuşdu. Qiyamətdə hacıya kəndlilər baxan göz-lə baxmayıb cəhənnəmə salmışdılar.

(Ardı 9-cu səhifədə)

XORTDANIN CƏHƏNNƏM MƏKTUBLARI

(əvvəli 1-ci səhifədə)

Hacıdan ayrılıb bir neçə qədəm getmişdim, gördüm bir nəfər şəxs mənə tərəf gəlir; amma Gəncə quberniyasında məşhur ərizə yazan Dəsturova oxşayır. Əgər mənə desəydilər ki, Hacı Molla Baba saqqalıdır qırıxdırıldır, inanardım; Bakı qoquları and içiblər ki, adam öldürməsinlər, inanardım; cəmi Yaponiya əhalisi dönüb müsəlman olubdur, inanardım; yer üzündə bir şüvətxor çinovnik yoxdur, inanardım; Purişkeviç bolşevik olub, inanardım, amma min nəfər əhli-iman and içsə idi ki, Dəsturovu cəhənnəmə göndərəcəklər, inanmazdım. Gözümlə görəndən sonra məndə daha şəkk yeri qalmadı. Dəsturov mənə həmişə qardaşoğlu deyirdi. Ona görə yaxınlaşıb dedim:

- Əmi, nə əcəb siz də burdasınız? Halonki mollalar sizin adınızı çəkəndə "İlliyy-aramgah" deyirlər.

Dəsturov cəhənnəmin külündən bir qəder götürüb, burnuna çəkib (dünyada burunotu çəkərdi) dedi:

- Qardaşoğlu, mən özüm də bilməyirəm təqdirim nədir. Bir gün mənim namazım keçməyib, bir il orucum keçməyib. Özün məni yaxşı tanıyırsan. Amma bu cəhənnəm müdirləri deyirlər ki, sən dünyada xalqı dolaşdırıb, pullarını alıb yeyirdin. Mən nəhaq yerə kimin pulunu yemişəm? Almışamsa da, öz haqqımı almışam, hamı bilir ki, mən seyd və övladipeyğəmbərim. Hər bir müsəlmanın sərvətində, mədaxilində, yerində, əkinində mənim cəddimin hissəsi var. Mən görəndə ki, hökumət adamları gəlib hər kəsin mülkünə sərhəd qoymaq istəyir, mən özümü haqlı bilib, gedib o mülkün bir hissəsinə özümü malik elan edirdim. Mülk yiyəsi mənə bir qəder pul verəndən sonra ixtiyarımdan əl çəkərdim. Mən belə deyirəm. Amma bunlar deyirlər ki, belə deyil. Xalq sənə pul verib yaxalarını divan get-gəlindən qurtarırdı. Sənə iyirmi manat verəndə yüz manat xərçəndən və neçə ilin avaralığından xilas olurdular. Sən də bunu hər bir mejevoy olan yerə gedib ispor qoyurdun. Nə qəder and içirəm inanmırlar. Gündə neçə dəfə qurğuşun ərilib boğazıma tökürlər.

Dəsturov həqiqət, bir Allahdan qorxan, əhli-iman, xalis Əli şiəsi, şeyxi təriqətdə bir kişi idi. Təharəti, izaleyi-nəcəsatı gözleməkdə əvəzi yoxdur. Birdən ləbub qalıb, bir erməniyə əl verəndən sonra evinə gedincə əlin havada saxlardı və evə gələndən sonra əlini möhkəm suya çəkərdi. Əlində həmişə ağacı idi. Gər bir məclisdə onun ağacı bir neçə erməni, ya rus ağacları ilə bir küncə qoyulsaydı, ağacı çuxasının etəyi ilə tutub, gətirib evdə həmçinin, suya çəkəcək idi. Müsəlmanlıqda belə möhkəm adam idi. Məclislərdə həmişə şəriətdən, təriqətdən söhbət salıb, İmamın min verst məsafədə nə olduğunu bilməyini sübut edərdi və Əli-ibni-Əbu-Talibin dünyanın xilqətindən qabaq varlığını neçə-neçə dəlillər gətirərdi. Həmçinin Əli ilə Allahın arasında bir fərq olmadığına Qurandan, üləmanın kitablarından, hədislərindən şahid gətirərdi.

Bir dəfə bir məclisdə üsuli mollaları ilə şeyxi mollaları arasında yuxarıda zikr olunan məsələlər üstündə böyük mübahisə oldu. Üsuli mollaları sübut edirdilər ki, İmama Allah tərəfindən əmr olmasa divarın dalında nə olduğunu bilməz. Şeyxilər də deyirlər:

- Vaxta ki, ona İmamət verilib, o hər şeyi bilir.

Bunu da deməliyəm ki, Qarabağda, Naxçıvanda və bir para Qafqaz şəhərlərində, Təbrizdə... bu məsələ üstündə axundlar camaatı iki tirə ediblər. Bu iki tirə həmişə bir-birilə ədavətdə idilər. Hətta bir-birlərinin küfrlərinə də hökm edirdilər. Məclisdən çıxdıq. Dəsturov əlinin mənim kəmərimə keçirib dedi:

- Qardaşoğlu, bu üsulilər adlarını müsəlman qoyublar. Amma sırf kafirdirlər. Bunlar İmamın, xüsusi Əli-ibni-Əbu-Talibin məqamını bilmirlər. Mən Əli-ibni-Əbu-Talibin kərəmətinəndən sənə bir şey söyləyim. Sən də ye-

ri düşəndə bu kafirlərə söylə. İnanmırlar, gedib Ağa Bağır Məclisinin kitablarına baxsınlar.

Vaxta ki, peyğəmbər əleyhissalam meraca getdi, yeddinci göyə çatanda səs gəldi: "Ya rəsulullah, buradan yuxarı daha çıxma bilməzsən, burada dayanacaqsan". Bu səs peyğəmbərin qulağına aşna gəldi. Əlinin səsinə oxşadı... Qulaq ver, dürüst qulaq ver! Bir az vaxtdan sonra bir ədəd yaqut məcməyidə peyğəmbərə Allah tərəfindən şirbrinc (südlü sıyıq) gəldi. Peyğəmbər ərz elədi ki, pərvərdigara, mən bu şirbrinci tək yeyə bilməyəcəyəm. Bu halda bir əl gəlib, onunla şirbrincdən götürüb, yeməyə məşğul oldu. Düynün bir dənəsi haman əlin üstünə yaşıdı. Peyğəmbər meracdan qayıdıb, Əlini hüzuruna çağırırdı. Baxıb nə gördü? Şirbrincin düyüsü Əlinin əli üstündə idi. İndi gəl, bu əhvalatı bu kafirlərə anlat! Yüz deyəsən inanmayacaqlar. Əlinin məqamı belə böyükdür. Hələ bundan da bir qəribəsini nəgill edim...

Dedim:

- Buyurun!

Dəsturov başladı:

- Bir vaxt Mədinənin ətrafında bir böyük əjdaha peyda oldu. Bu heyvanın yetmiş min ərəş uzunluğu idi, yeddi min ərəş eni və yeddi min ərəş qalınlığı idi. Mədinə əhlindən kənara çıxanı əjdaha haman saat kamına çəkib uddurdu. Belə ki, xalq qorxusundan evlərinə dolub, eşiyyə çıxmağa cürət etməirdi. Bir dəfə əjdahanın müqabilinə böyük qoşun göndərdilər: əjdaha qoşunun hamısını yaraq-əslihləri ilə bir yerdə kamına çəkib uddu. Belə yaman heyvan idi! Bir gün bu əjdaha daxil oldu Mədinənin küçəsinin birinə və küçə ilə sürünüb girdi Əbu-Talibin evinə. Əbu-Talibin adamları qaçıb künclərə qısıldılar. Əli o vaxt bir yaşında idi və beşikdə yatmışdı. Bir də baxdılar: uşaq qollarını bələkdən çıxartmaq istəyir. Bir az çalışıb, əllərini bələkdən azad eləyib, bir əli ilə əjdahanın üst dodağından və bir əli ilə alt dodağından tutub, dartıb əjdahanı iki parça elədi. Get bunu da kafirlərə söylə. İnadlıqlarından buna da inanmayaçaqlar.

Bir dəfə Dəsturovun evində idim. Onun böyük oğlu bir kənarda oturub Vaqifin şeirlərini oxuyurdu. Birdən bu sözləri oxudu:

Alimü abid, müridü mürşidü şagirdi-pir,

Nəfsi-əmmarə əlində cümləsi olmuş əsir.

Dəsturov məndən xəbər aldı:

- Qardaşoğlu, "nəfsi-əmmarə" nə deməkdir?

Dedim:

- Yəni əmredici nəfs. İnsanı pis yollara devət edən nəfs.

- Yox, belə deyil. Bunu da görək biləsən, elmin arta.

- Buyurun, əmi.

- Elə ki, Adəmlə Həvvanı behiştədən qovdular, şeytan öz oğlu Xənnası gətirib bunlara nökrə verdi. Ər və arvad bu nökrənin əlindən tənəgə gəldilər. Hərçi çalışdılar, onun əlindən qurtara bilmədilər. Axır bir gün Xənnası aldadıb, özləri ilə dəryyə kənarına aparıb, orada bunun bir qolundan, bir qıçından tutub atdılar dəryyəyə. Elə ki, Xənnas suyun dibinə getdi, xatircəm olub evə qayıtdılar. Evə yetişib gördülər ki, Xənnas qapıda əyləşib. Neçə gündən sonra Xənnası yenə aldadıb səhraya apardılar. Orada bir böyük ocaq qalayıb, Xənnası atdılar ocağın içinə. Xənnas yanıb kül oldu. Adəm və Həvva onun külünü havaya sovurub qayıtdılar. Gəlib yenə Xənnası qapıda oturmuş gördülər. Bu da olmadı. Bir müddət də keçdi. Bir gecə sübhədən ər-arvad fikirləşib sübh bir qazan su qaynadıb, Xənnası atdılar qaynar suyun içinə, Xənnas suda bişdi. Sonra Adəm və Həvva bişmiş Xənnası çıxardıb yedilər. O vaxtdan şeytan Adəm övladının qəlbində qalıb, onu hər bir pislilik tərəfinə çəkir. "Nəfsi-əmmarə" buna deyirlər.

Dəsturovun ərizə yazmaqda yədi-beyzasi var idi; hər məsələ xüsusunda, hər idarəyə ərizə yazardı.

- Bəy, axır yağış yağmayır, nə etməli! Bağlarımız, əkinlərimiz yandı; bizə bir əlac!

- Nə çətin işdir, bir ərizə yazaram, sabah yağış yağar.

- Bəy, qonşunun qızına gözüm düşüb, hərçi çalışıram, zalım qızı məhəl qoymur.

- Bir ərizə yazaram, bir könüldən min könülə sənə bənd olar.

- Bəy, bu ilin doludan və çəyirtkədən çox qorxusu var.

- Ərizə yazaram, bir dolu düşməz və çəyirtkələrin də ağızları bağlanar.

Ərizə yazmaq üçün bir tək elm kifayət eləməz. Mən ali təhsil görməmişəm. Bununla belə, mənim başım dərülünündursa da, yenə ərizə işində kar görməz. Əldən-ələ, qələmdən-qələmə çox təfəvüt var. Kişinin ki, əqidəsi möhkəm oldu və xüsusqəlb ilə əlinə qələm aldı, onun ərizəsi daşdan keçər. Necə də ki, keçir. Dəsturov ərizələri və sair kağızları dəmir qələm və duru mürəkkəblə yazmaz idi. O deyirdi:

- Bunları kafirlər icad ediblər. Odur ki, onlarla yazılan ərizələrin də təsiri olmur.

Bəy həmişə təbrizlilər kimi qamış qələm işlədirdi.

Rus hökuməti Qafqaza malik olandan sonra sabiq xanlıqların əhalisindən rus imperatorunun adına minlərlə ərizə göndərildi. Bu ərizələri göndərənlər ata-babalarına xanlar tərəfindən verilmiş bəyliyin və xanlığın tədiq olunmasını rus hökumətindən rica edirdilər. Rus hökuməti bu ərizələrə cavab olaraq Gəncədə, Bakıda, Lənkəranda, Şuşada və sair xanlıqlar mərkəzində "bəy komissiyası" adında iyirmi dörd üzvdən ibarət bir komissiya tərtib edib, ərizə verənlərini və sair xahiş edənlərin həqiqi bəy olmaqlarının təftiş və müəyyən edilməsini bu komissiyaların öhdəsinə verdi. Komissiyanın birinə Dəsturov katib təyin olunmuşdu. Bu adam çox dərbin olduğundan, bəy zümrəsinə düşənlərin hamısının xüsusi bir siyahısını tutub özündə saxlayırdı. O idi ki, bəyliyi sübut etmək istəyən birbaşa gedərdi Dəsturovun qulluğuna. Dəsturov dəftərini açıb baxırdı. Elə ki, dəftərdə o şəxsin babasının adını tapdı, o saat bir qəder ondan para alıb, canişin dəftərxanasına bir ərizə yazıb, o adamın babasının filan nömrədə bəy yazılması haqqında "bəy komissiyası" işlərindən surət istərdi. Və surət də, əlbəttə, gələrdi. Bu iş Dəsturov üçün bir böyük mədaxil yolu olmuşdu. Və ömrünün axırınadək bu yolla dolanıb başı gora apardı.

Dəsturovu cəhənnəmdə görəndə dedim:

- Pərvərdigara, belə müqəddəs kişi cəhənnəmə düşəndə bəs behiştə kim göndəriləcək?

Gözlerim qaraldı, başım gicəlləndi. Odabaşından xahiş etdim ki, mənə tez buradan bir başqa yerə aparsın.

Odabaşı dedi:

- Gəl, bu yaxında bir kişi əyləşib. Gören tək tanıyacaqsan. Onun da halını görmək bədən olmaz.

Odabaşının dalınca bir qəder gəndən sonra oddan yapılmış bir böyük otağa daxil olduq. Otağın divarlarının uzunluğunu kürələr tikilmişdi. Hər kürənin qabağında bir nəfər əli kürəkli mələk dayanıb, kürəklə kürədən qızarılmış pullar çıxarıb, kürə ətrafında düzülmüş adamların qabaqlarına atırdı. Adamların başlarının üstündə, əllərində odlu təziyanə tutmuş təziyanə tutmuş mələklər onları döyüb, pulları saymağa məcbur edirdilər. Birdən bir səs eşitdim.

- Atam-atam! Vurma, görürsən ki, sayıram.

"Atam-atam" ləfzini eşidən tək, dostum hacını tanıdım: "Atamatam" onun təkəyyei-kəlamı idi. Hər kəsə danışsaydı deyərdi.

Odabaşı dedi:

- Bu yer xəsislər yeridir və sənə göstərmək istədiyim də haman bu kişidir ki, görürsən.

Hacı Bakıda bir məşhur kişi idi. İstər dövlətdə, istər xəsislikdə. Neçə

ədəd böyük imarətləri, gəmiləri, karvansaraları var idi. Bununla belə, gündə iki abbasıdan artıq xərc etməzdi. Yol uzaq olanda faytona minməzdi, çünki beş şahı fayton pulunu böyük xərc hesab edərdi. Həmişə qonkaya minərdi. Haraya istəsəydi, bircə şahı manata aparırdılar. Bəzi vaxt gördü ki, yol uzaqdı, qonka da yoxdur, odur ki, faytona minmək lazım gəlir. Hacı dayanıb faytonları bir-bəbir ötürərdi: axırda cındır, ityatmaz fayton tapıb, ona yanaşıb, faytonçuya deyərdi:

- Atam-atam! Sən bu gün axşamədək şəhəri boş-bekar dolanacaqsan! Heç kəs rəğbət eləyib, sənin faytonuna əyləşməyəcək. Üç şahı verim mənə evə apar.

Faytonçu deyərdi:

- Ay hacı ağa, biz hamımız səni tanıyıyıq. Sənin pulunun sayıhesabı yoxdur; belə simiclik nəyə lazımdır? Özün bilirən ki, taqısı beş şahıdır; məndən iki şahı kəsib harana mayayacaqsan? Hacı cavab verərdi:

- Yamadığım yeri yaxşı bilirim. Mən dövləti beləliklə qazanmışam. İndi ki, çox danışırsan, bir abbası al.

Axır faytonçunu bir abbasıya razı edib minərdi və deyərdi:

- Bizim bu əyyamın cavanları hamısı acından öləcəklər. Çünki çıxacaqlarını bilməyirlər. Böyük dövlət sahiblərinin mayaları belə şahılarla əmələ gəlib. Hər qəpiyin qədrini bilsən, sən də axırda bir kişi olarsan. Mənim ticarətim var, "kontorum" var, alacağım-verəcəyim var. Görürsən, məsələ, bir nəfərə otuz, qırx min manat çatasıdır. Gəlib istəyəndə xahiş eləyirsən ki, üç gündən sonra gəlsin. Alıncı dinməyib gedir. Amma mənim üçün təfəvütü çox olur. Otuz-qırx min manat bankda üç gün artıq yatanda filan qəder də artıq prosent gətirir. İndi, atam, belə-belə hesablar var. Bizim cavanlarımız, o cümlədən mənim oğlanlarım belə hesabları başa düşmürlər. Faytonçu faytonu qızıqın sürəndə görürsən çıxardıb bir manat bağışlayırlar. Atam, nə üçündür bu? Məgər mənzilə beş dəqiqə gec çatanda qiyamət qopar? Fayton yavaş-yavaş gedər, canına da bir xəta toxunmaz.

Mənzilə çatıb faytonçuya deyərdi:

- Bax, atam sənə bir abbası manat verdim; amma nəsihətlərim min tükənə dəyər. Qulağında saxla, lazımlar.

Günlərin bir günündə hacının bir gözü başladı xarablaşmağa. Qohum-əqrəbə hamısı hacıya göz həkimi yanına getməyi təklif etdilərse də hacı qəbul etməyib dedi:

- Bu göz həkimləri hamısı qulaq kəsən, cib kəsənlərdir; adamın cibini soyub, dərindən də əlac etmirlər. Ya görürsən, üç gündə sağlası naxoşluğu altı ay uzadırlar. Yox, atam, mənim həkim işim yoxdur; ata-baba müalicələrindən ələyəcəyəm, qurtarsın getsin.

Hacı bir gecə gözünə ağ ciyər bağlayıb yatdı. Bir neçə dəfə gözünə qız doğmuş arvadın südündən tökdürdü. Bir qonşu qarı, yumurtanın qabığını toz kimi edib, hacının gözünə səpməyi məsləhət gördü. Onu da elədilər. Bir özgə qarı dedi ki, göz ağrısının müalicəsi mirvari tozudur. Hacı bu müalicəni baha görüb qəbul etmədi. Xülasə, hacının gözü getdikcə xarablaşdı. Bir nəfər dərviş məsləhət gördü ki, təzə anadan olmuş kirpi balasını iki parça edib hacının gözünə bağlasınlar. Hər yeri axtardılar, təzə doğulmuş kirpi balası tapılmadı. Axırda hacını həkim çağırmağa razı etdilər.

Həkim, hacının gözünə baxıb dedi:

- Gərəkdir vaxtında çağıraydınız. Gözün naxoşluğu şiddət edib. Amma yenə ciddi müalicə edilə, ümid var ki, azar rəf ola.

Hacı həkimə dedi:

- Atam, sən gündə gəlib-gedib mənim üç manatlarımı çəkəcəksən, axırda da kim bilir gözüm sağalacaq, ya yox. Mən tacirəm, belə alışveriş mənə əl verməz. Sən gəl mənim gözümü "podreke" götür. De görüm məndən neçə alıb, mənim gözümü sağaldaçaqsan?

Həkim hacıdan yüz manat istədi. Hacı cavabında dedi:

- Yox, atam, əl verməz. Mən sənə bir kəllə qənd və bir girvənə çay verərəm. Sən mənim gözümü sağaldarsan.

Həkim gülüb dedi:

- Hacı ağa, belə də sövdə olarmı? Sizin tək zəngin adama belə danışıqlar yarasarmı? Yoxsa zarafat eləyirsiniz?

- Yox, atam, zarafat-marafat yoxdur. Əsil sözdür ki, deyirəm.

- Onda başılayın, başqa həkim çağırın; bəlkə razı oldu. Xudahafiz!

- Xoş gəldin!

Həkim getdi. Hacı yanındakılara göz gəzdirib dedi:

- Mənim ömrüm keçib, ayağımın biri qəbirdədir. Yüz manatın yüz dərdi var. Mən bir gözle də dolana bilərəm.

Bir azdan sonra hacının bir gözü kor oldu. Öləndək taygöz yaşadı.

Bir gün hacı "kəntorunda" əyləşmişdi. Gəmi rəhbərlərindən birisi daxil oldu:

- Salaməleyküm, hacı ağa!

- Əleykəssalam, atam! Gəmi salamatmı gəldi? Yük çoxmu gətirdi?

- Bəli, hacı ağa, salamat gəldik. Yükümüz hamısı səbzədir.

- Səbzə yaxşı yükdür. Mənim pambıq yükü ilə aram yoxdur. Özü çox, vəzni az.

- Hacı ağa, bir iş var.

- Nə iş?

- Yolda gəmi fırtınaya düşdü. Belə ki, hər bir dəqiqədə bədbəxtlik gözələnirdi. Mən nəzir etdim ki, gəmi salamat gəlib çıxsın, bir qurban kəsdim. Buyurun qoyun almaq üçün kassadan pul versinlər.

Hacının halı fəvriyə dəyişdi. Kassiri qeyzli çağırıb buyurdu ki, "komandirə" on manat versin. Sonra üzünü komandirə tutdu:

- Atam, budur, sənə on manat veriram. Get qoyun al, kəs! Ancaq bundan sonra bir də belə nəzirlər eləmə. Nəzir etmək istəyirsən deyinən: "Üç gün oruc tutaram".

Hacının əlləri yanaraq, pul saymasına bir qəder tamaşa edəndən sonra yaxınlaşdım.

- Xoş gördük, hacı əmi, əhvalın necədir?

- Əhvalımın necəliyi göz qabağındadır. Sən kimsən, tanıya bilməyirəm. Bəs səni niyə yandırmayırlar?

Dedim:

- Mən hələ diriyəm. Öləndən sonra bəlkə yandırdılar. Bu saat mən cəhənnəmə səyahətə gəlmişəm. Bir neçə gündən sonra qayıdacağam dünyaya.

- Amandır, atam, mənim hələtimi heç kəsə nəgill etmə. Yoxsa hamı məni behiştə bilir. Yoxsa gedib "Kaspi"də-zadda yazarsan, abırım tökülər. Ancaq oğlumu görsən, ona xəlvətcə deyinən ki, boş yerə mollalara pul verib mənə Quran oxutmasın, heç faydası yoxdur.

Dedim:

- Məgər oğlun hələ gəlib buraya çıxmayıbdır? O çoxdan gərəkdir burada olaydı.

- Yoxsa oğlum öldü?

- Çoxdan! Təəccübəm, harada qalıb.

- Deməli, mənim yurdum kordur? Bəs mənim evlərim, paraxodlarım, karvansaralarım?

- Oğlun öləndən qabaq hamısını yöndəmə qoydu.

- Necə?

- Əvvələ, oğlun həştad min manat pul verib bir yaranallıq çini aldı...

Hacı dik atıldı:

- Ay səni şoğribə qalasan, ədə ay or... yaranallığı neyləyirdin! Mən istəsəydim məvaciblə qapımda on yaranal nökrə saxlardım. Sən də gedib, mənim tər təküb, qazandığım pulu verib yaranallıq alırsan? Vay səni yerə girəsən!

- Hacı, dayan, sonrasına qulaq ver. Oğlun klubla üzv yazıldı.

- Ay başın batsın! Milyonların var, otur ye! Klubda, qumarbazlar məclisində sənə nə işin var? Mən ömrümün axırınadək klubun qapısını da tanımadım. Qumarbazlara yoldaş olan özü də qumarbaz olar.

(ardı növbəti sayımızda)